

Микола Тимошик

УСТАЛЕНА ВЕРСІЯ ТА ПРИХОВАНА ПРАВДА ПРО РАДЯНСЬКУ КОЛЕКТИВІЗАЦІЮ:

на матеріалах сіл тодішніх

Носівського та Лосинівського районів

На основі архівів колишніх спецфондів, які досі не вводилися до наукового обігу, автор переконливо руйнує усталену радянську версію колективізації сільського господарства в Україні у 20-30- роках ХХ століття. В основу аналізу взято матеріали сіл Носівського і колишнього Лосинівського районів.

Автор розкриває методи, за допомогою яких більшовицька влада прагнула нав'язати українським селянам колгоспну форму господарювання, а згодом і виконати спущені згори нереальні державні плани хлібозаготівлі в 1932-1933 роках. Висвітлено форми репресій, до яких вдавалася в цій справі влада. Йдеться про діяльність маловідомого у науковій літературі інституту уповноважених із хлібозаготівлі, виїзні показові сесії районного народного суду в найнепокірніших селах, виїзні засідання райсільгоспінспекції. Завдяки послідовній реалізації таких форм репресій, підкреслює автор, влада наблизила штучно створений голодомор українського народу 1932-1933 років. У публікації зримо проглядаються передумови настання такого голодомору: продрозкладка періоду воєнного комунізму; суцільна колективізація; акція, спрямована за нищення куркулів.

Через ретельний аналіз публікацій детально розкрита роль районної преси у реалізації згубної політики партії на селі.

Подається хроніка спротиву владі у хлібозаготівлях, яку чинили найбільш непокірні села району – Данина і Шатура та репресії влади в цих селах.

Окремо проаналізовано назви тодішніх колгоспів, що мали яскраво виражений ідеологічний характер, названі причини перейменувань у наступних історичних періодах та прокоментовані наявні на той час процедури щодо таких найменувань.

Ключові слова: колективізація, колгосп, одноосібне господарство, куркулі, спротив владі, хлібозаготівля, суди над непокірними, уповноважені, голодомор, Носівський район, Данина, Шатура.

У своїй кіноповісті Довженко критикує політику партії в галузі колгоспного будівництва. Він зображує справу так, нібито колгоспний лад вбив у людях людську гідність і почуття національної гордості... Довженко не розуміє і не хоче зрозуміти, що тільки колгоспи посправжньому розкріпачили радянську жінку... Завдяки трудовневі колгоспниця перестала бути економічно залежною від сім'ї, від чоловіка.

(Зі стенограми виступу Й. В. Сталіна на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 30 січня 1944 р., де піддано гострій критиці фільм О. Довженка «Україна в огні»).

Наведена вище маловідома цитата належать одному з найодіозніших творців комуністично-більшовицького режиму, що упродовж десятиліть примусом, обманом, обіцянками, залякуванням і безпощадним знищенням мільйонів незгодних стверджувався на одній шостій земної кулі. Завдяки масованій войовничій пропаганді в умовах панування в

© Тимошик Микола Степанович – доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри видавничої справи та мережових видань Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

інформаційному полі винятково однієї, комуністичної, ідеології провідники цього режиму зуміли переконати десятки мільйонів людей у тому, що будують найкращу і найсправедливішу в світі державу комуністичного раю. Насправді ж породили своїми діями неймовірну вакханалію незнаного доти в світовій цивілізації за масштабами і наслідками терору, що став початком геноциду цілого українського народу.

Найстрашнішим у цьому явищі стало те, що войовничою демагогією була отруєна свідомість не одного покоління радянських людей, багато з яких відійшли за межу земного життя так і не усвідомивши величину трагедії цілої нації, її культури, мови, свого роду-племени, вихідцями із яких були. А серед їхніх спадкоємців є немало тих, хто й досі заперечує чи сумнівається в справжніх причинах і масштабах цієї трагедії, списуючи все на суворість історичної доби, прагнучи відбілити тих, хто безпосередньо причетний до мільйонів безневинних людських жертв.

У цій статті читач довідається про те, як ця людська трагедія не лише всеукраїнського, а й всепланетарного масштабу починалася, розвивалася й дійшла до свого апогею в окремо взятому українському селі та його околицях. Основним фактологічним тлом оповіді слугуватимуть досі не оприлюднені архівні матеріали, а також підшивки маловідомих нині газет 20-40-х років, які виходили в окружному центрі Ніжині («Нове Село») та районних центрах Носівці («Червона Носівщина») і Лосинівці («Ударний труд» та «Жовтнева Зоря»), куди в різні радянські роки входили Даніна і Шатура.

Організація колгоспів

Про колективізацію українського села написано упродовж радянської доби гори літератури, знято сотні фільмів, зафіксовано кілометри плівок радіо- та телепередач. Із ранньої шкільної пори і аж до глибокої старості радянську людину супроводжували різноманітні бравурні сюжети про це непересічне явище радянської історії, яке нібито вивело відстале й забите пореволюційне українське село на передові рейки розвитку і зробило мільйони сільських трудівників щасливими та заможними.

Дитяча пам'ять автора цих рядків зафіксувала малюнок із назвою «У черзі до колгоспу», вміщений в одному із шкільних підручників «Історії СРСР» періоду 60-х років минулого століття: простенький стіл посеред сільського майдану, за яким сидить заклопотаний писар, зусбіч обступили десятки молодих і старших, із дітьми на руках, селян, тримаючи в руках щойно заповнені для реєстрації заяви про вступ до колгоспу. Обличчя в усіх світяться радістю, збудженістю, надією.

У художній літературі, здається, чи не найпереконливіше опоетизував період становлення колгоспної пори неперевершений майстер художнього слова, класик української радянської літератури Михайло Стельмах. Його «Кров людська – не водиця», як також і епопеї «Хліб і сіль» та «Велика рідня», стали воістину гімном новому радянському селу і тогочасній владі. Не випадково за кожен із цих творів автор отримував найвищий вияв тогочасного офіційного визнання митця – Сталінську чи Ленінську премії. Уведені до шкільних програм, ці хрестоматійні твори хвилювали душі сотень тисяч молодих українців, народжених після описаних автором подій. Утім, ті читачі й не здогадувалися, що події ці описувалися крізь призму панівного тоді в літературі й мистецтві принципу соціалістичного реалізму, який, як з'ясувалося згодом, був досить далеким від суворой життєвої правди поза всілякими її ідеологічними обгортками.

Принагідно ще можна згадати про такі ж хрестоматійні фільми, як зняті в Росії на замовлення Сталіна «Свинарка і пастух», «Кубанські козаки», «Було те в Пенькові» та створені київською кіностудією агітки за кон'юнктурними творами О. Корнійчука «Приїздить у Дзвонкове» «В степах України» тощо, які десятиліттями не сходили з радянських кіно- та телеекранів. То були наперед продумані потужні ідеологічні акції, що усталювали в свідомості мас офіційну версію подій, яку, здавалося, ніхто й ніколи не зможе зрушити з п'єдесталу. Ті з незначної когорти мислячих і небайдужих митців, хто пробував це робити, негайно оголошувалися лютими ворогами радянського народу із беззастережною заборонаю їхніх «крамольних» творів.

З-поміж таких виявився кіномитець світової величі, виходець із чернігівської Сосниці, в якому завжди жила душа великого українця, – Олександр Довженко. Це

він відважився у своєму новому фільмі «Україна в огні» подивитися на політику правлячої компартії в галузі колгоспного будівництва очима простої селянки, це він уклав їй в уста запитання до влади, під яким могли підписатися мільйони таких же: «...Чому я виростаю не горда, не достойна і не гідна? Чому в нашому районі до війни ви міряли дівочі наші чесноти головним чином на трудодень і на центнери буряків?..» Довженко відважився відобразити у своєму фільмі той колгоспний лад, який «убив у людях людську гідність і почуття національної гордості». За що й поплатився. Після розгромного виступу на пленумі ЦК ВКП(б) самого товариша Сталіна, який особисто прочитав сценарій фільму, доля цього митця, як і вся його творчість, одним розчерком пера стали приреченими на забуття.

Та все ж, поряд із усталеною версією передумов та головних колізій колективізації, була й інша, тривалий час приховувана владою за сімома замками. Щоправда, останні давно вже зняті, але документи із тих своєрідних концентраційних таборів української правди витягнені на світ Божий ще далеко не всі. Особливо ті, які стосуються так званої локальної, місцевої, історії, із збіркою якої й мала б творитися історія національна.

Отож на початку аналізу – слово документу, який оприлюднюється вперше. Йдеться про донесення з грифом «цілковито таємно, серія К», які періодично передавали пошто-телеграфами співробітники ГПУ на місцях до головного управління ГПУ у тодішню столицю України Харків. Цей наділений нечуваними повноваженнями каральний центральний орган через своїх спеціальних представників збирав у таємний спосіб паралельну інформацію про реальний стан справ на місцях. Така необхідність викликана була тим, що партійні органи передавали до центру часом згладжену або дещо прикрашену інформацію. Ось що передав до Харкова такий працівник ГПУ в Носівському районі 16 березня 1930 року. Повідомлялися деталі про збори з приводу створення колгоспів у двох населених пунктах Носівщини – Степових Хуторах і Шатурі. До речі, цей документ весь цей час зберігався в архівній теці з досить промовистою назвою – «Оперативно-інформаційні зведення і донесення окружного відділу держполітуправління про дискримінацію в ході колективізації, про інші випадки кримінального характеру». Отож всього лиш чотири факти, які були, звичайно ж, не для преси.

Факт перший: «Під час проведення сходу селян 2-ї сотні Степно-Хутірської сільради, на якому обговорювалося питання колективізації сільського господарства, виступаючи в дебатах селяни висловилися проти колективізації. Голова робітничого комітету Саранчук Опанас Федорович, який проводив сход, замість відповідного роз'яснення, заявив селянам: **«Ми вас просити не будемо, а ви будете проситися в колектив, та буде вже пізно. Але тоді вас, не записаних до колгоспу, переселять на погану землю, як куркулів»**. Незважаючи на те, що селяни відмовилися від проведення колективізації, Саранчук написав резолюцію про те, що селяни згодні. Селяни, довідавшись про це, намагалися вирвати протокол, чого їм не вдалося зробити» [1, арк. 54].

Факт другий: «На 3-й сотні Степно-Хутірської сільради, після доповіді про колективізацію сільського господарства селяни поставили кілька запитань особам, які організували сход. Так, було задано питання: «А що буде тому, хто не піде в колектив?». Уповноважений райвиконкому Добрицький на це відповів: **«Хто не піде в колектив, тому не буде місця ні в колективі, ні в радгоспі, а доведеться жити з куркулями на найгірших місцях – землях, а тому можна буде їх вільно приєднати до куркулів як класу»**. Ті селяни, які на зборах відмовлялися від вступу в колектив, були арештовані за розпорядженням голови сільської Ради Мархая як за зрив зборів. Так були арештовані: Мазур Степан – середняк, Брус Яків Тихонович – середняк, Хуртак – бідняк і дві жінки-середнячки. Протримавши їх деякий час, голова сільради з-під стражі їх звільнив» [2].

Факт третій: «20 березня ц. р. на сході селян 1-ї сотні Степно-Хутірської сільради обговорювалося питання про колективізацію сільського господарства. Сход проводив прикріплений до сільради агроном бурякоспілки Мархотко. Він заявив селянам: **«Хто не піде в колектив, тому дорога за межі України, разом із куркулями, як класовим ворогам»**. Незважаючи на те, що селянин не згодився на колективізацію, в протоколі сходу було записано, що всі присутні на сході увійшли в колектив без заперечень.

Однак, довідавшись із газет, як повсюдно добровільно люди записуються в колгоспи, багато подали заяви про вихід із такого» [3].

Факт четвертий. У цьому ж документі детально описана ситуація й про те, настільки «добровільно» і «одностайно» записувалися в колгосп у Шатурі. **«За вказівкою уповноваженого із райвиконкому Данильченка прямо на зборах відбулися арешти тих бідняків і середняків, які не захотіли вступати до колгоспу.** Арештованих направили в міліцію та до райуповноваженого ГПУ як злісних контрреволюціонерів. Так були арештовані на тому сході: Дяченко Сидір Мойсейович – середняк, Сюр Іван Іванович – середняк та інші. На середняка Сюра було складено акт за те, що він вголос висловлював сумнів щодо доцільності вступу до колгоспу» [4, арк. 54-55].

Таким чином, народжена в центрі ідея змусити українського селянина добровільно передавати своє господарство якомусь ефемерному, досі не знаному в краї, колективному господарству зазнавала краху. Привчений від діда-прадіда працювати на своєму полі одноосібно й самостійно, будь-який більш-менш путній господар уперто висловлював свою незгоду на підозріле усуспільнення. Він і надалі хотів залишатися вільним власником на своєму, нехай і невеликому, наділі.

Про те, що спротив колективізації в чернігівському краї був повсюдним і сильним, засвідчують її темпи. Розпочата ще 1928 року, акція Кремля на усуспільнення в Україні сільськогосподарського виробництва забуксувала відразу: в той рік удалося колективізувати лише 5 відсотків селянських господарств. Через два роки, коли від березня 1930 року центр оголосив курс на суцільну колективізацію, натягнули ще 15 відсотків [5, с. 76]. Слабо допомагали навіть погрози переселяти незгодних на гірші землі або й взагалі виселяти з України в холодні краї.

Виникає запитання: що спонукало присланого в село вищестоящим партійним органом уповноваженого вдаватися до залякування та фальшувати протокол зборів селян конкретного села? Безумовно одне: боязнь за власну шкіру, відчуття неминучості покарання за невиконане важливе партійне доручення. Цей ефективний метод влада успішно засвоїла, коли створювала сільради, призначала на їхнє керівництво лояльних активістів та через них «викачувала» продовольство в період запровадження продрозкладки.

Утім, повідомлення з місць, які засвідчували неможливість досягнути запланованих наперед темпів колективізації, не могли не насторожити владу. Під тиском обставин вона змушена була поміняти тактику. Політика батога перевтілилася незабаром у політику пряника. 2 березня 1930 року в газеті «Правда» з'являється стаття Й. Сталіна під заголовком «Головокружіння від успіхів». У ній уперше йшлося про недоліки в організації проведення колективізації, визнавалися перегини та підкреслювався принцип добровільності. Вину за ці перегини центр у чергове списав на місцевих керівників. Однак таке «списання» декларувалося для ока. На ділі ж темпи колективізації мали не знижуватися, а, навпаки, наростати.

Обіцянкам партії досягнути у скорому часі процвітання свого життя в колгоспах найбільше повірив найбільшій та середній прошарок селянства. Саме такі найсильніше відчували себе ошуканими. Це сталося незабаром після формування першої мережі колгоспів та доведення їм перших планів хлібозаготівлі державі. Припала ця пора на збирання врожаю першого року Голодомору – 1932 року.

Про назви колгоспів та процедуру їхніх найменувань

На сторінках газети «Червона Носівщина» перші публікації про створення колгоспів у районі відносяться до початку 30-х років. Привертає увагу той факт, що в колишньому волосному селі Володькова Дивиця, перейменованій 1927 року в Червонопартизанське, а ще трохи незабаром – у Червоні Партизани, таких колгоспів не середину 30-х років було сім, а в Лосинівці – вісім. Повідомлялося про три різні назви колгоспів із Данини. В інформації з більшості сіл йшлося про один колгосп. Чому так?

Напередодні проведення кампанії зі створення колгоспів влада розділяла кожен населений пункт на окремі кутки – в середньому по сто дворів. На кожен сотню таких дворів (у межах кожного села вони нумерувалися на першу, другу, третю і т. д. сотню,

в залежності від кількості дворів) посилала свого уповноваженого, який спочатку обходив кожний двір, а потім проводив загальні збори з незначної досі в українських селах справи усунування майна та колективного господарювання. Тоді ж, коли приймалося рішення такими сесіями про створення колгоспу, вирішувалося питання і про його назву.

Ідентифікація будь-чого (особистості, населеного пункту, вулиці, торгової марки, окремого виробничого підрозділу тощо) в усі часи ніколи не було справою друго-рядною. Будь-яка прибрана добровільно чи нав'язана збоку назва несе печать епохи і в результаті тривалого побутування помітно впливає на спосіб поведінки і мислення тих, хто перебуває під цим своєрідним омофором.

Оскільки Данина й Шатура упродовж 30-х років перебували у двох районах (до лютого 1935 – в Носівському, а від лютого того ж року – в Лосинівському), проаналізуємо назви колгоспів цих двох районів разом. До речі, на середину 1936 року довкола тодішнього райцентру Лосинівка був уже 41 колгосп.

Упадає в око, що в пору того страшного більшовицького терору в українських селах найреволюційнішим і найвитребуванішим у активістів радянської влади було слово «червоний». Привнесене партійними керманічами у свідомість тодішніх будівників нового ладу, це слово асоціювалося із пролитою кров'ю трудящих мас у боротьбі робітничо-селянських мас, що повсюдно проводилася під лозунгами «Мир – хатам, війна – палацам». Своєрідними символами такої боротьби новопосталої влади з усіма її тодішніми опонентами були словосполучення червона армія, червона міліція, червоні козаки, червоні партизани тощо.

Саме це слово найбільше зустрічається в назвах перших радянських колгоспів краю: «Червоний шлях», «Червоний маяк» (Лосинівка), «Червоний лан», «Червона зірка» (Червоні Партизани), «Червона бригада» (Рівчак-Степанівка), «Червоний пахар» (Вікторівка). У Галиці й Степних Хуторах вирішили бути українськими патріотами, але на новий, радянський, лад: перші назвали свій колгосп «Червоний українець», а другі – «Червоний козак».

Щодо українського патріотизму селян, якого на той час нова влада ще не встигла витравити своїми жорстокими репресіями, то сюди можна віднести і данинців: вони були єдині в Носівському районі, хто назвав свій перший колгосп іменем генія свого народу Тараса Шевченка. Дещо пізніше колгоспи з таким ім'ям постали в Макіївці та Великій Дорозі.

Щоправда, другий і третій колгоспи у Данині отримали імена живих ще українських партійно-радянських діячів, діяльність яких пізніше оцінювалася неоднозначно: Петровського і Ворошилова. Петровський постійно був «присутнім» також у щоденних справах колгоспників Леонідівки, а Ворошилов, – окрім Данини, ще й у Лосинівці і Сальному. Імена Ворошилова, Будьонного та назви «Ударник» отримали три окремі Хутори колишніх Степових Хуторів. Ім'ям діючого партійно-більшовицького діяча Куйбишева названо було два колгоспи краю: один у Червоних Партизанах, інший – у Лосинівці, німецького комуніста Тельмана в Коломійцівці, всеросійського старости Калініна – в Калинівці, московського діяча Постишева – в Макіївці, українського радянського діяча Чубаря – в Лосинівці.

Коли вже говорити про персоналістичний підхід до присвоєння назв колгоспів, то не можна не звернути увагу на дивний вибір шатурян. Вони назвали (скоріш за все, їм запропонували назвати) своє єдине господарство іменем Блюхера. Навряд, чи знали вони достеменно, хто такий був Блюхер, звідки він походив, хто за національністю і за що йому слід було віддавати таку пошану. Пізніше цей Блюхер був репресований своїми ж, і шатуряни вдруге вступають у ту ж воду, нарікаючи своє господарство іншим, ну дуже далеким від свого села, героєм – Чкаловим (із цим іменем вони й працювати всі радянські роки). Те ж можна сказати і про Маркітана, ім'я якого отримав один із колгоспів Лосинівки. Щоправда, другий колгосп, який існував у Шатурі в 1936 році, назвали «Новим життям».

У переліку назв носівсько-лосинівських колгоспів – імена першої величини світового пролетаріату – Карла Маркса (Татарівка), Леніна (Сальне), Сталіна (Богданівка), «Ленінський шлях» (Лосинівка). Тут же – і назви, пов'язані із утопічним дітищем цих

діячів – жовт-невим переворотом у Петрограді та комунізмом: «Світанок комінізму» (Пустотино), «Шлях до комуни» (Калинівка), «Комуніст» (Рівчак-Степанівка), «Жовтнева революція» (Терешківка), «Соціалістична перебудова» (Гармашина).

Уходило в моду називати господарства на честь чергової, навіть не ювілейної, річниці, пов'язаної із тим же жовтневим переворотом чи з'їздом компартії. Такий набір має місце і в нашому аналізованому списку: «13-річчя Жовтня» (Ганнівка), «17-го партз'їзду» (Терешківка).

Колгоспникам із Галиці сподобалася, напевне, аббревіатура КІМ, що розшифровувалася як Комуністичний Інтернаціонал Молоді. Так і назвали свій колгосп – імені КІМ. Ця назва, до речі, також проіснувала аж до епохи розвалу колгоспів на початку 90-х років ХХ століття. До речі, з утворенням у 1935 році Лосинівського району слово «Кімовець» стало назвою органу Лосинівського райкому комсомолу – тематичної сторінки, що виходила раз на квартал як додаток до райгазети «Ударний труд».

Важко зрозуміти рішення частини лосинівців назвати своє господарство «Вільний пролетар». Таке б підійшло більше до назви шахти чи заводу і аж ніяк не для села, де пролетарів у партійному розумінні днем з вогнем не знайдеш. Утім, зі словом «воля» зустрічаємо ще дві назви колгоспів – «Вільна праця» (Рівчак-Степанівка) та «Вільне життя» (Макіївка). Можна лише уявити, як сприймали колгоспники це слово згодом, коли переконалися, що життя їхнє в умовах наростаючих репресій поступово перетворюватиметься на ненависну панщину гіршого зразка, що існувала до 1861 року.

Цілком очевидно, що духом революційної епохи викликані такі назви перших колективних господарств на тодішній Носівщині, як «1 Травня» (Лосинівка, Макіївка і Богданівка), «Боротьба» (Лосинівка), «Велике начало» (Адамівка), «Серп і молот» (Макіївка), «Світова зірниця» (Селище), «Перша п'ятирічка» (Лісові Хутори), «Новий господар» (Ганнівка), «Оборона» (Вікторівка) і навіть «Шлях бідноти» (Зруб). А от частина макіївчан, на протигагу зрубівцям, не хотіли довго бути бідними в своєму колгоспі, тому назвали своє господарство «Незаможником».

І, здається, вже зовсім дійшли до межі здорового глузду ті, які запропонували частині лосинівців назвати свій колгосп... «Могила глитая». Назвали. І в офіційних зведеннях про стан справ у колгоспному будівництві району ця неоковирна назва зустрічалася упродовж 30-х років на сторінках районної газети «Червона Носівщина». Результатом напевно таки істеричної боротьби з релігією, що проводилася на ідеологічному фронті з ініціативи правлячої партії, постав у середині 30-х років «Безбожник» – новий підводний радянський човен, на побудову якого всі учні Носівського району збирали кошти.

Та є у цьому переліку народжених у 30-ті роки назви прості, без зайвих витівчатостей та політичного присмаку. Тому й віє від них добротою, щирістю, вірністю й любов'ю до свого рідного краю й надією на краще майбутнє своїх дітей. Цілком очевидно, що ці назви не «спускалися» згори, а народилися в гурті самих хліборобів. Ось ці назви: «Надія» (Степні Хутори), «Зелена діброва» (Лосинівка), «Веселе поле» та «Чисте поле» (Коломійцівка), «Рідний край» (Рівчак-Степанівка).

На червень 1941 року, до моменту залишення краю радянськими військами, в Лосинівському районі було вже 56 колгоспів. У назвах новачків (або перейменованих) із загального зведення райземвідділу про змагання колгоспів на збиранні врожаю 1941 року (Ударний труд, – 19 червня) дізнаємося про нові імена першого десятка тогочасних радянських вождів та героїв, увічнених у назвах лосинівських колгоспів – Сталіна (Богданівка), Кагановича і Жданова (Галиця), Орджонікідзе (Макіївка), Фрунзе (Лосинівка), Кірова (Яхнівка), Будьонного і Котовського (Ганнівка), Чапаєва (Макіївка і Лосинівка), Крупської (Галиця).

Цілком очевидно, що за всесоюзною «рознарядкою» до цієї однотипної компанії потрапив і кульговий на той час російський пролетарський письменник Горький, іменем якого назвали новий колгосп у Галиці.

З'явилися назви й до чергових річниць – «10-річчя ВЛКСМ» (Яхнівка) та Комінтерна (Шняківка). В останньому випадку йшлося про фінансовану Москвою однієї прорадянської міжнародної організації – Комуністичного інтернаціоналу.

Після розвінчування культури особи Сталіна на ХХ з'їзду КПРС у 1956 році та часткового визнання партією перегинів своєї політики в період 20-30-х років імена деяких одіозних діячів зникають із назв колгоспів (йдеться про Кагановича, Ворошилова,

Блюхера, Постишева, Жданова, Орджонікідзе, Будьонного, Чубаря). Та й колгоспів у районі стає помітно менше: із 56 у 1941 до 25-ти в 1959-му. Змінила на той час назву і Лосинівська районна газета – з «Ударного труда» вона стала «Жовтневою Зорею».

* * *

Завершуючи огляд назв колгоспів на етапі їхнього становлення від початку 30-х до початку 40-х років, варто акцентувати увагу на двох особливостях цього явища.

Перша. Немає підстав стверджувати, що на початку районна влада директивно запроваджувала в кожному окремому випадку конкретну назву. Скоріш за все, подавався примірний перелік назв для вибору. У тому, що в переліку домінували комуністично-радянські назви чи імена, сумніватися не доводиться. Проте наявність у назвах колгоспів таких рівновіддалених від політичного моменту понять, як «Веселе поле», «Рідний край», «Надія» тощо засвідчує, що за наполяганням селян на початках такі назви могли бути прийняті й затвержені.

Друга. Назви ці не були раз назавжди усталені. Вони надалі змінювалися в залежності від партійно-політичної кон'юнктури. Так, із середини 50-х років ХХ століття, після розвінчування культу особи Сталіна, було введено заборону публічно вживати імена низки партійно-радянських діячів високого рангу, які піддалися репресіям самого режиму. Таких у списках назв колгоспів початкової доби радянзації були десятки. Поступово зникає й ім'я самого Сталіна.

Наданням нових назв колгоспів, радгоспів чи підприємств місцевого значення стали займатися райкоми партії. Так, за тодішньою практикою, одне з господарств району (воно мало бути однозначно передовим) нагороджувалося іменем Леніна. Таким мав бути і колгосп «Ленінський шлях». Наперед визначені були й інші власні та загальні назви для всіх колгоспів. Із загальноукраїнських світочів духу позарадянської доби до цього списку офіційно був допущений лише Тарас Шевченко, та й то не як провідник української нації, а як богоборець, оборонець бідних та розвінчувач царського самодержавства. Нікому і в голову не приходило тоді називати колективні господарства іменами справжніх українських діячів чи героїв із давнього чи ще свіжого в пам'яті старшого покоління минулого, хто ще за свого життя ставав своєрідним національним символом, совістю нації, зразком для наслідування.

Виходило так, що упродовж десятиліть у свідомості українців побутовали імена героїв чужих за духом і походженням, фальшивих, вигаданих, які стали справжніми катами українського народу, в яких не лише помисли, а й конкретні дії, руки виявилися в крові мільйонів безневинних жертв репресій ленінсько-сталінського комуністичного режиму.

Що ж до назв колгоспів у Данині й Шатурі, то вони теж не були статичними. У повоєнний період три малоефективні данинські господарства були об'єднані в одне. Імена Ворошилова та Петровського на той час уже вийшли зі списків офіційно авторитетних. Влада не захотіла, а данинці, напевне, не наполягали, щоб залишити в селі ім'я Шевченка, яким було названо перший, центральний, колгосп. Так з'явилася назва «Дружба».

Із цією назвою, будучи завжди хронічно відстаючим у районі, господарство проіснувало до ехопні запровадження центром ідеї концентрації та централізації сільського господарства, яка повсюди стверджувалася з кінця 70-х років. Комусь у районі прийшла ідея об'єднати двох близьких сусідів – вічних «любих друзів» Данину й Шатуру. Новий гібрид із донедавна передового шатурського колгоспу імені Чкалова і вічно критикованого владою «Дружби» породив «Жовтневу революцію» (єдиний колгосп із такою назвою у 30-х роках коротко існував у Терешківці). І то, як з'ясувалося, виявилось кармою для обох сіл. Три данинські бригади зі своїм давнім менталітетом успішно завалювати будь-яку нав'язану зверху колективну форму праці, швидко переінакшили порядки в одній шатурській. «Жовтнева революція» відразу перебрала недобру традицію «Дружби» замикати чи не всі зведення, що надходили з місць до району. Це шатурянам настільки не сподобалося, що вони незабаром рішуче стали вимагати «розлучення». Уже напередодні розвалу СРСР шатуряни знову стали

самостійним колгоспом, повернувши улюблену їм назву ім. Чкалова. За данинським же господарством залишилася «Жовтнева революція», яка й доконала остаточно той колгосп наприкінці минулого тисячоліття.

Данинські гостряки й тепер кепкують: якби тоді райком запропонував для нас іншу, ніж «Жовтнева революція», назву, може б, усе було інакше...

Хроніка невдалого господарювання в колективі

Колгоспам, які сформувалися взимку-весною 1932 року, вже доводився зверху план хлібозаготівлі в державні засіки. Там, де вони ще не сформувалися, такі плани затверджували за сільськими радами. Цифрові показники, як і у випадку з продрозкладкою в період воєнного комунізму, були нереальними для виконання.

Складалося так, що на місцях думати про те, як доведеться виконувати хлібозаготівлю, ще не приходилося. Там насправду довго не могли розібратися, як і з чого розпочати колективне господарювання. Сигнали із сіл, які надходили з місць, не вселяли оптимізму. Все робилося в тих колгоспах, як мокре горить.

Переконує в цьому ось ця зібрана зі сторінок газети «Червона Носівщина» хроніка невдалого господарювання перших колгоспів. Почнемо з тих, які були створені в Данині:

«Голова колгоспу ім. Шевченка (с. Даніно) т. Ярина замість керівництва та виправлення хиб, що є в колгоспі, займається лише п'янкою та обдурюванням сільської Ради. Треба негайно такого голову колгоспу зняти та дати гарного керівника, що на ходу налагодив би господарство. Слово за районним комітетом [6].

Завгосп колгоспу ім. Шевченка (с. Даніно) Кулик Іван бездіяльнічає. В колгоспі 20 возів потребують ремонту, але до ремонту не приступають, а тим самим зривається хлібопоставка й виплата натуроплати. Реманент, який потрібен до сівби, також не відремонтований. Кулику не місце завгоспом, в якого відібралась земля після революції. Голова Федоренко повинен врешті притягти кого слід до відповідальності» [7].

У Данінському колгоспі ім. Шевченка гусінь геть доїдає 20 га цукрового буряку. Агроном Кайдаш жодного разу не з'явився до керівництва («іще успеем!») [8].

Данінська сільська Рада на чолі з головою Яриною питанням готування до третьої більшовицької посівної ще не займалася. Посівматеріал не чиститься, реманент не ремонтується. Куркульській пропаганді про нереальність плянів сільрада відсічі не дає. Голова сільської Ради займається хниканням, члени сільради не кутках не роблять, а коли й бувають там, то теж у тон голові хничуть. РВК та РСІ мусять негайно припинити опортуністичні дії Ярини [9].

В с. Даніно панує безгосподарність, бо голова тов. Ярина не зацікавлений справою соцбудівництва. Голова пішов до кооперації «гуляти». Бригади по хлібозаготівлі працюють неохоче. Привезли хліб, знятий твердоздавців, щоб, обмолотивши, здати на хлібозаготівлі, але з самого початку роботи в двигуні загорілось, бо всі п'яні були й намагалися зірвати роботу [10].

У колгоспі ім. Ворошилова (с. Даніно) в другій бригаді бригадира Вовкогона Ніла Антоновича абортувалась кобила Машка. Про це було складено акт ветлікарем, що аборткування сталося з вини бригадира (перевозив важке дерево для будови сараю). Акт забрав голова Ярина. В цій бригаді абортувалось ще дві конематики, але до права нікого не притягнуто. Літом цей же бригадир брав багато сіна в урочищі «Якушовщина». Треба слідчим органам за це явне шкідництво притягнути Вовкогона до відповідальності [11].

Звичайно, перелічені факти безгосподарності на прикладі одного села не можуть слугувати приводом для узагальнень. Адже окремо взяте село може бути винятком. Однак насправді така ситуація із становленням колгоспів спостерігалася і в інших селах району. На підтвердження цієї думки пошлемося на низку публікацій носівської райгазети. За змістом вони мало чим відрізняються в тієї, що подавалася по Данині.

В артілі «Травнева перемога» (Носівка) завдяки недогляду та халатності в ямі загинуло

біля 2000 пудів картоплі. Під час молотіння, замість організації своїх колгоспників, наймали одноосібників і платили хлібом в той час, як можна було впоратися самим [12].

У Вікторівському колгоспі «Червоний Пахар» через безгосподарність та нерозпорядливість правління загинуло біля 3000 пудів картоплі, розбазарили фрукти біля 1000 пудів, розтягнули кормову соломку та дрова. Через несвоєчасне парування та кепський догляд дохнуть поросята, розбазарене передане куркульське майно на 14000 крб. Обліку намолоченого хліба ніхто не знає, хоч рахівників мається аж три. Конюшина до цього часу не молочена, а молотарка стоїть заметена снігом, бо брезентом із неї накрили хліб, де він ізгнів разом із хлібом. Ремені від молотарки хтось украв. Правління ж не бачить і не реагує [13].

У Калинівському колгоспі ім. Калініна правління само розкладає артілі, бо член правління Набок Омелян Ів. украв у артілі 10 пуд квасулі, а голова Новик М. С. якшається з куркулями, тримає в себе розкуркулену сім'ю. Правління загніло 16 тонн картоплі, дало дозвіл розібрати по домах кожному колгоспнику коні [14].

Голова товариства «Розум» (Лісові Хутори) систематично займається п'янками. Насіння для сівби не очистили [15].

Члени рівчацької артілі «Рідний край» і на сьогодні не знають, хто у них голова, бо обирали Ткаченка Анатолія, а головує його замісник Якименко С., тому що голова ніколи в колгоспі не буває. РКС, відшукай голову [16].

У Лосинівці коло млина та сільської Ради лежить біля 100 возів гною. Кожного дня на нього дивляться голова сільради та голови колгоспів, але не зверне ніхто уваги. Треба негайно гній зібрати [17].

Ганебно відстають у сівбі буряка виробничі товариства: Носівське 1 і 2-ге, Лосинівське, Тертишницьке, Степно-Хутірське, Данінське, Макіївське і Татарівське [18].

А ось узагальнюючий коментар щодо ситуації з колгоспним господарюванням по району: «Годі панькатися з керівниками відсталих сіл. Пленум ЦК КП(б)У лютий оголосив за ударний місяць вивершення хлібозаготівель. Це каже про те, що ряд районів і на сьогоднішній день не закінчив плану хлібозаготівель, а звідси – і вся Україна. Такі села, як Богданівка, Вікторівка, Данино, Калинівка, Мрин, Степанівка, Хотинівка, Шатура надіються на самоплив і тим самим відтягають виконання планів. Ці настрої треба розвіяти і примусити виконати плян» [19].

І насамкінець – ще одне узагальнення: «Наш район плентається в хвості: шкідники опортуністи намагаються зірвати планові завдання. У Червоних Партизанах, Мрині, Лосинівці, Данино та ін. слід негайно виявити опортуністів, які грають на дудку куркуля, покарати їх та дати злам у роботі сінозаготівель» [20]

У людини, яка виростала в селі і змалку від батьків, а потім і власноруч пізнала ціну праці на землі, від читання такої добірки матеріалів неодмінно виникне відчуття моторошності і якоїсь навіть недовіри до цих текстів. Чи й можливе таке? Чи можна уявити господаря, який цілий рік зі спітнілим чолом порався на своїй ниві для того, щоб потім усе це, відплачене вдячною землею за таку працю, згноїти? А чи можна бодай припустити, щоб худоба в дворі такого селянина була негодованою? Та він же скоріш сам не поїсть, а зробить усе, щоб його корова-годувальниця чи мале поросятко, на якого покладалася така надія для добробуту родини, вкладалися спати ситими. І так було в українському селі спредковіку.

Та настали інші часи. Господар переставав бути справжнім і переставало бути реальним власне добро. Нажите упродовж десятиліть тяжкою працею, те добро в нього «добровільно-примусово» відбирали. Зібравши докупи відвічних трудяг і невинуватих ледарів, прибулі звідкись чужі дядьки змусили відтепер усіх працювати в одній упряжці. Земля враз ставала чужою і добутий від неї врожай вже не був своїм...

Хто з чесних і працюючих змириється з цим?

Сільради і колгоспи провалюють плани здачі хліба державі

Ще до початку жнив починається щоденний пресинг на селян. Окрім численного партійно-радянського апарату, який жорстко і систематично контролював хід збирання врожаю, своєрідну роль «сторожового пса» відігравала місцева партійна преса.

Так, на сторінках газети «Червона Носівщина» перше зведення про хід виконання плану хлібозаготівлі державі врожаю 1932 року, з'являється в числі від 27 серпня. Набрані на цілу шпальту побільшеним шрифтом заголовки і підзаголовки говорять самі за себе: «Ганебні цифри: На 25 серпня район виконав лише 1,2 процента плану хлібозаготівлі. Серпневий план зірваний». Називаються сільські ради, які ще не здали державі жодного кілограму хліба. Серед них: Данинська, Селишанська, Адамівська, Колесниківська, Іржавська, Шевченківська. «Такий стан, резюмує редакція, можна пояснити правим опортунізмом, бездіяльністю, безвідповідальністю керівників» [21].

Через три тижні в газеті вміщується розгорнута відомість про хід хлібозаготівлі в розрізі кожного із 40 сіл району. Картина так само не оптимістична: здавачів-передовиків немає. Серед усіх відстаючих газета знову називає ті села, які продовжують бути в опозиції до влади. Так, незважаючи на завершення обмолоту ранніх зернових, жодного центнера хліба не надійшло в державні комори з Григорівки, Калинівки, Степових Хуторів. Суто символічно (від 43 до 8 центнерів) «відмітилися» селяни з Данини, Держанівки, Тертишників, Шатури, Носівки, Лісових Хуторів, Шевченківського. Скажімо, данинці із планових 1879 центнерів здали лише 47, а шатуряни із 2020 – 27 центнерів [22].

У наступних зведеннях від 21 та 25 вересня кількість сіл, які не подолали і п'ятивідсотковий показник плану, збільшується: Данина – 4,7, Коломійцівка – 4,3, Гармашина – 4,2, Богданівка – 3,6, Лихачів – 2,5, Степові Хутори та Лісні Хутори – по 2,4.

У цілому для начальства району на кінець жовтня ситуація складалася вкрай драматичною – виконано лише п'яту частину плану. 30 жовтня «Червона Носівщина» виходить із шапкою «Ганебну пляму 20,8 % річного пляну хлібозаготівлі нашого району зняти».

Провальними були показники не лише в Носівському, а й в інших районах Чернігівщини, а також інших областях України. Навчені гіркими уроками продрозкладки, селяни не хотіли в чергове бути ошуканими державою, тому не поспішали віддавати тижко вирощений хліб, а дбали насамперед про власні запаси. Тоді вони ще не знали, чим обернеться незабаром для них така завбачливість.

Цілком очевидно, що такий сценарій розвитку подій наперед прорахувало кремлівське керівництво. Воно вирішило вжити серію попереджувальних заходів. Наприкінці жовтня 1932 року всі районні, обласні та республіканські газети вміщують на своїх сторінках лист ЦК ВКП(б) «До всіх обкомів і райкомів КП(б)У». Текст цього листа складено відразу по закінченні жовтневого пленуму партії, на якому розглядалося питання про причини відставання України з виконанням плану хлібозаготівлі. Тому зрозумілим є акцент на необхідності «посилити бойову мобілізація в боротьбі за хліб, рішуче пришвидшити відставання України». Прикінцевий текст цього директивного листа в поданні «Червоної Носівщини» набраний крупним шрифтом:

«Тільки нещадно придушуючи всі спроби класового ворога і його агентури, спрямовані на зрив хлібозаготівель, тільки розгортанням непримиренної боротьби з прямим саботажем хлібозаготівель, так і з елементами інетрности, розгублености, дрібнобуржуазности, розпущености, дизертирського пасування перед труднощами, тільки широко розгорнувши масову організаторську роботу над мобілізацією мас колгоспників і трудящих одноосібників на виконання пляну хлібозаготівель,... напруживши всі сили партійних і радянських організацій на селі, більшовики України вирішального місяця хлібозаготівель зуміють подолати ганебне відставання в боротьбі за хліб і вийти в число передових республік СРСР» [23]. Завершальний акорд цього звернення московського проводу правлячої партії до партійного активу областей і районів України потребує короткого коментаря.

Передусім звертає увагу наступальна тональність документа. У звичній для директивних текстів цієї епохи партійно-революційній риториці чітко проглядається багато промовистих і тривожних для українців деталей. Виокремимо їх:

- вказівка на причини ганебного відставання України (саботаж хлібозаготівлі);
- натяк на присутність ворогів соціалізму та колективізації в органах влади (класовий ворог та його агентура);

– перелік головних вад влади на місцях (інертність, розгубленість, дрібнобуржуазність, розпущеність, дезертирство),

– визначення головних сил, на які передусім опиратиметься партія в подальшій боротьбі за викачування хліба на селі (партійні та радянські організації на селі).

Акцент на понятті «ганебне відставання України» і необхідність у короткім часі виходу її «в число передових республік СРСР» ні в кого не залишав сумніву в тому, що Москва такого відставання не подарує. Вона налаштована зробити все, щоб визначені напередодні цифрові показники хлібоздачі з України стягнути, чого б це не коштувало самим українцям та їхнім партійно-більшовицьким поводириям.

Як вирішили знімати «ганебну пляму» невиконання пану хлібозаготівлі в Носівці?

Хронічне ігнорування низкою сіл вказівок центру, безрезультатність критики зі сторінок районної газети діяльності, а частіше бездіяльності, голів колгоспів та сільських рад приводили до думки, що надалі довіряти місцевому керівництву, яке здебільшого займало сторону своїх односельців, більше не можна. *Райком партії приймає рішення послати в кожне село своїх уповноважених.* Це були перевірені радянські й партійні працівники, керівники й спеціалісти промислових підприємств райцентру – жорсткі, рішучі й наполегливі в своїх діях члени партії. Список таких довірених активістів, закріплених за кожним із 40 сіл району, друкується в «Червоній Носівщині» 30 жовтня. Для прикладу, за Даниною – Довгопол, Червоними Партизанами – Передня, Шатурую – Онищенко, Лосинівкою – Курочкін.

Від тої пори присутність уповноважених від районної влади на весь період весняних і осінніх польових робіт стане постійною. Так, у числі райгазети від 12 лютого 1933 року, задовго до початку сівби, публікується новий список уповноважених, затверджений президією райвиконкому та бюро райкому партії. Цього разу контролерами колгоспного життя в Данині й Шатурі стають представники Носівської цукроварні.

Таких уповноважених наділять не лише контрольними, а й адміністративними функціями. Це означало, що вони мали право втручатися в діяльність керівників села, приймати рішення щодо покарань неслухняних. Та найголовнішим завданням перевіряльників стане «безумовне забезпечення виконання хлібопоставок державі». Їх фактично зобов'язують жити в селах до повного виконання поставлених завдань.

Установлюється також жорсткий контроль влади за результатами роботи уповноважених. Їм не дозволялося без спеціального на те дозволу райкому покидати село навіть на день. До тих, хто порушував цей наказ, вживалися на початку дисциплінарні форми впливу. Щоб застрахати інших, такі факти оприлюднювалися на сторінках райгазети.

Так, у числі від 29 березня вміщується виклад постанови бюро райкому партії «Про уповноваженого райпарткомісії до села Шатури тов. Лавриновича». Ось текст постанови: «За самовільне залишення 19.03. села Шатури тов. Лавриновича РПК уповноваженому РПК т. Лавриновичу (представник цукроварні) оголосити сувору догану з занесенням до облікової картки. Вказати Старобінському на відсутність контролю з боку його за виконанням рішень бюро РК».

Суди над непокірними

Наступною після запровадження інституту уповноважених застрашуючою формою впливу влади на непокірних селян стали *виїзні (показові) сесії районного народного суду*. Його країни називали «червоним». Приїзд «червоного суду» в те чи інше село означав, що тамтешнє населення «удостоїлося» своєю неправильною поведінкою потрапити на своєрідну чорну дошку району з усіма її негативними наслідками.

Першими на власні очі побачити, як відбувалося показове виїзне засідання того суду, мали «честь» мешканці невеликої, але гордої Шатури.

Чим провинилися шатуряни?

Злочин їх перед державою зафіксовано в преамбулі постанови суду: «За зрив підготовки до весняної посівкампанії (не очищення посівматеріалу та не здачу страхового фонду)». На перший раз було обрано трьох селян із цього села. Міра покарання їх посправжньому шокувала кожного присутнього на тому суді. Подаємо витяг із вироку, опублікований у «Червоній Носівщині» (число від 15 квітня 1932 року):

«Іменем УССР засудити:

1. Татаренка Бориса Н., твердоздавця, на 3 роки позбавлення волі та обмеження прав на 3 роки з застосуванням штрафу в 200 крб.

2. Романченка Ісая С. – на 2 з половиною року позбавлення волі.

3. Романченка Івана Йосиповича – до примусової не кваліфікаційної праці на 1 рік із застосуванням штрафу в 150 крб. Нарсуддя Кльова» [24].

Відтоді подібними судами були накриті практично всі села. Провина інкримінувалася тепер всім однаково: зрив хлібозаготівлі, переховування зерна та злісне не виконання плану. Після кожного засідання суду його рішення майже повністю передруковувала районна газета. Все населення було залякане, кругом з острахом чекали, коли й куди нагряне цього разу «червоний суд».

У Данину суд прибув усередині листопада 1932 року. Причина поважна: показники виконання плану хлібозаготівлі – чи не найгірші в районі (менше п'ятої частини). Ось покара данинцям, заодно й сусідам-шатурянам, про яку райгазета повідомила в числі від 21 листопада публікацією «Зривників хлібозаготівлі та переховувачів хліба покарано». Подаємо із цього великого за обсягом матеріалу текст вироку:

«Виїзною сесією Носівського райсуду в селі Данино та Шатура за зрив хлібозаготівлі, за переховування та злісне не виконання засуджено:

Громадян Шатури:

1. Герасименка Федора – на 5 років відбуття в далеких таборах СРСР з поразкою в правах на 3 роки та з конфіскацією майна.

2. Семенця Грицька Ів. – на 3 роки з поразкою прав на 2 роки та штрафу 400 крб.

Громадян с. Данино:

1. Твердоздавця Хлібика Зота Даниловича (ст. 58 КК) – позбавлення волі на 4 роки в далеких таборах СРСР та поразкою прав на 3 роки після відбуття та штрафу 100 крб.

2. Свирида Євмена Якимового (ст. 119 КК) – позбавлення волі в загальних місцях на 1,5 року та з конфіскацією майна на користь державі в 100 крб.

Нарсуддя Бойко» [25].

Третя форма репресій – *запровадження практики виїзних з'їздів колегії райсільгоспінспекції (РСІ) у тих колгоспах, де показники хлібоздачі були гіршими*. Результати такого розгляду з конкретними попередніми пропозиціями щодо міри покарання зазвичай передавалися до слідчих органів. Обсяг роботи «червоного суду» таким чином, збільшувався.

Першими в такому списку віддавна стояли найбільш непокірні в районі – Степові Хутори, де з горем пополам діяли нещодавно утворені два колгоспи – «Більшовик» і «Червоне козацтво». Останній, щоправда, через кілька місяців після примусового створення перестав існувати. Туди й нагрянула РСІ на початку листопада 1932 року. Результати її роботи були подані на цілій шпальті «районки» під крупною шапкою «Дужче вдарити по куркулях, твердознавцях – зривачах хлібозаготівлі» (число за 15 листопада). Під цієї шапкою вміщена постанова колегії РСІ, що мала назву «Про розгляд матеріалів обстеження колгоспів «Більшовик» та «Червоне козацтво» і скарг колгоспників».

Колегія констатувала в обох колгоспах низку фактів, які, на думку членів інспекції, тягнули на кримінал. Що це за факти?

– правління колгоспу потрапило під вплив куркулів;

– низка членів колгоспу до революції мали у власності великі землі (Руденок Ф. – понад 50 десятин, Прищепка М. – 20, Тунік – 40 десятин);

– куркулі і підкуркульники (був, виявляється, і такий ярлик на самодостатніх селян. – **М. Т.**) взяли під свій вплив правління старого складу колгоспу;

– серед колгоспників проводилася агітація за вихід із колгоспу;

– активістів вороги колгоспів споювали горілкою.

– селяни утаюють від держави хліб.

Зібравши під час перевірки таких «жуків», колегія сільгоспінспекції приймає таку ухвалу.

По колгоспу «Більшовик»:

1. Запропонувати нарслідчому прискорити закінчення слідства по справі старого складу правління колгоспу, а нарсуду в показовому порядку провести судові засідання з виїздом на місце.

2. Доручити слідчим органам провести слідство та притягнути до відповідальності комірника Дяченка за утайку 100 пудів збіжжя, що викрито Ревкомісією.

По колгоспу «Червоне козацтво»:

Справу на голову колгоспу т. Михайленка П. за невиконання хлібозаготівлі та осінньої сівби, за розтрату 441 крб. 42 коп. колгоспних грошей, за бездіяльність в організації правління в колгоспі, за не реагування на куркульську агітацію, **що призвело до розвалу колгоспу**, – передати слідчим органам для притягнення до судової відповідальності [26].

З подібною перевіркою, за результатами якої не забарилися показові суди, члени інспекції побували у Лісових Хуторах та Данині.

Довідка про Данину була особливо жорсткою: село вперто відстає із виконанням пану хлібоздачі державі. На 21 листопада його виконано лише на 24,6 відсотка. Деякі члени сільської ради підпали під вплив куркульської агітації. В селі процвітає потакання, плаксієство. Виявлені непоодинокі факти, коли хліб тут приховували від інспекторів, а то й гноїли.

Така перевірка не минула безслідно. Сільських активістів Й. Л. Подолянка та Дворського виведено зі складу членів сільради. Першого за агітацію віддано до суду, Дворського за злісне ставлення й несвоєчасне виконання плану хлібозаготівлі оштрафовано на 10 крб., деяким членам сільради винесені догани [27].

Після судів: хроніка спротиву владі данинців і шатурян

Аналіз архівних матеріалів та підшивки газети «Червона Носівщина» першої половини 30-х років за означеною в цьому розділі темою наводить на думку, що з усіх 40 сіл тодішнього Носівського району переважна більшість уперто і послідовно чинила владі неприхований спротив.

Вільнолюбні й горді хлібороби не могли мовчазно спостерігати за тим, як на очах нищать їхні господарства, як знекровлюються в результаті забирання останніх хлібних запасів їхні родини, як через грубість і дикунське свавілля більшовицьких начальників принижується гідність селянина, руйнується укорінювана століттями їхніми пращурами християнська мораль, як у стосунках між сусідами, родичами, членами громади поступово поселялася заздрість, підозри, доносництво, підлабузництво, ненависть.

Утім, не буде перебільшенням ствердити, що з-поміж багатьох непокірних сіл краю найбільший спротив владі чинили мешканці саме Данини і Шатури. Залишається дивуватися й захоплюватися сміливістю, відчайдушністю та єдністю більшості селян, яких не змогли залякати й остаточно зламати ні подвоєні продрозкладки, ні безапеляційні вказівки приїжджих уповноважених, ні жорстокі рішення показових судів, ні розгромні виїзні засідання районних інспекцій, ні численні критичні виступи в пресі, ні відправка в «далекі табори СРСР» перших односельців. Виконання, скажімо, данинцями на кінець грудня голодного 1933 року річного плану здачі хліба державі менше ніж на третину – то справді відчайдушний і публічний виклик системі, яку вони від початку не сприйняли і з якою довго не могли змиритися.

Спробую розгорнути і ствердити цю думку у такий спосіб: з публікацій газети «Червона Носівщина» у хронологічній послідовності виокремлю й наведу короткі фактологічні витяги з тих, які стосувалися цих двох сіл. Газетні тексти подаю без стилістичних правок і коментарів.

24 грудня 1932 року: «Хлібозаготівля в Данині не набуває зламу»

Станом на 20 грудня по селу Даніно річний план хлібозаготівлі виконано лише на 29,5 відсотка. Робота йде самопливом. Були доведені такі факти куркульського нищення хліба та інших продуктів. В Сардака знайдено в коморі під помостом 2 цнт хліба та 12 кг сала, що до вжитку було непридатне, згнило. У Нишпора Л. теж знайдено 1 цнт хліба в ямі. Цих

громадян оштрафовано та передано справу до слідчих органів щодо притягнення до суду. Крім цих злісних нездавців хліба викрито інших кілька твердоздавців, які намагались зірвати плян хлібоаготівлі, проти яких направлено зараз весь огонь поразки клясового ворога.

24 грудня 1932 року: «Шатура в лабетах куркульської ідеології»

На 20 грудня по с. Шатурі річний план хлібоаготівлі виконано менш ніж на половину (48,5 відсотка). По секторах: односібники – 46, твердоздавці – 49, колгосп – 59 відсотків. Цифри говорять про безактивність членів сільської ради, колгоспного активу. Працюють незадовільно: 15 грудня зробили вихідний, 19-го член президії Білоусенко відзначав релігійного Миколая дводенним пияцтвом, другий – Денисенко виїхав на ярмарок. Члени сільради Литвин, Герасименко та Романченко зовсім відмовилися виконувати свої обов'язки. Те ж – і актив колгоспу.

Коли було взято у злісних контрактників немолочений хліб, то актив не зміг зробити своєчасно обмолот. Прийнято до колгоспу міцних середняків, які не усуспільнили озимих посівів, а також посівматеріалу не давали.

Такий стан господарювання шкідливо відбився на господарському зміцненні. Покража хліба, на що сільська рада не реагувала, покража поросят із свинарника – правління спокійно мовчить, безглуздо кидають себе в руки класовому ворогові.

27 січня 1933 року: «В Даніно немає справжньої більшовицької боротьби за хліб»

Влада ділить село на кутки і доводить уповноваженим щоденні завдання. Однак, на 25 січня процент виконання складає лише цифру 66. Все йде самопливом. Секретар КСМ Голопапа навіть вороже ставиться до заготівлі хліба. Будучи до того учителем, він зовсім не веде ніякої масово-агітаційної роботи в осередку. Не мобілізує його, а також трудящі маси на боротьбу за хліб. Уповноважений сільської ради на 4 кутку Ярина систематично не виконує своїх щоденних завдань. Уповноважений по 5 кутку Риндя завжди п'яний. Так же не виконує своїх обов'язків голова виробничого товариства Вискірка. Не місце таким активістам як Риндя, Вискірка, Ярина в керуючих ланках радпарату на селі. Контрольна комісія РСІ повинна притягнути до права Риндю і Вискірка, як розбазарювачів мірчука. РК ЛКСУ також повинен поставити питання про перебування Голопапи не тільки секретарем осередку КСМ, а й в лавах комсомолу. Сільська Рада повинна організувати такий актив, який, не боячись труднощів, боротиметься за хліб».

6 лютого 1933 року: «Остаточно натиснувши на заможньо-куркульську частину села, вивершити хлібоаготівлю»

Даніно, Носівка, Червонопартизанське та Хотинівка злочинно гальмують вивершення річного пляну хлібоаготівлі в районі. Всіма засобами пролетарської диктатури розгромити опортуністичні настрої в цих селах та по-бойовому включитись на мобілізацію насінньових і фуражних фондів.

6 лютого 1933 року: «Про перебіг хлібоаготівлі по району на 31 січня»: Постанова президії Носівського райвиконкому від 1 лютого 1933 року

У багатьох селах переважають опортуністичні настрої. Особливо злочинно віднеслися до виконання планів хлібоздачі державі такі сільські Ради: Данинська (66,9 відсотка річного плану минулого, 1932, року), Носівська (66), Хотинівська (68), Червоно-Партизанська (75,2), Лосинівська (84), Коломійцевська (86 відсотків). Головам колгоспів і сільських рад винести попередження: в разі ближчими днями не буде завершена хлібоаготівля, – справи на них будуть передані до суду за зрив хлібоаготівель.

6 лютого 1933 року: «Про хід державних хлібоаготівель»

Найменше з усіх виконали: Носівка (66,7 відсотка), Даніно (66,9), Шатура (74,6), Червоні Партизани (75,2).

30 вересня 1933: «У відсталому Даніно без змін»

Строки, що їх визначено партією і урядом для сівби, вже минули. Проте голова Данинської сільської Ради Гудименко своєю бездіяльністю і покладанням на самоплив: з 320 га ледве спромігся засіяти по односібному сектору 207 га, що є 60 відсотків до плану. Гудименко працює в посівній без щоденного обліку, не знає, де працюють уповноважені кутків, і

не знає, що вони роблять кожен день. Уповноважений 1 кутка Коваленко провалює посівну кампанію по кутку... Злочинно зриває роботу посівної 20-хатник Кулик А., який навіть не буває на своїх 20-хатах. Ряд уповноважених 20-хатників (Литвин, Авраменко та ін.) не організують одноосібників, не допомагають їм посіяти своєчасно озимини, потурають саботажу сівби. Ось чому тягнеться відставання села Даніно і бездіяльність уповноважених та 20-хатників на чолі з головою сільради Гудименко. Цього терпіти не можна – рішуче і до кінця розтроцити саботаж сівби, негайно припинити відставання, будь-що закінчити сівбу в найкоротший термін та винних притягти до судової відповідальності».

3 жовтня 1934 року: «Сільрада с. Шатури провалює хлібопоставку»

Сільрада с. Шатури одна з тих, що ганебно провалює хлібопоставку по одноосібному сектору (всього 38 відсотків). Куркульська частина села чинить опір, зриває плани. Як же працюють уповноважені по кутках? Уповноважений 2-го кутка Кічка сам не виконав план, навмисно обходить господарства злісних не податників, приховує їх. **Крім того, знятий хліб не відправляють, а він лежить у сільській Раді.**

18 жовтня 1933: «Список відсталих сіл по поставці зерна державі»:

Найбільше заборгували хліба державі такі села: Даніно, Держанівка, Татарівка, Шевченківка, Хрещате, Лосинівка, Галиця. Ці відсталі села й далі тягнуть район на низ. І це в той час, коли вся увага парторганізації спрямована на вивершення річного плану хлібозаготівлі. **Керівники перелічених сіл не зважили на останнє попередження від облбюра нашому районному проводу, а навпаки продовжують ігнорувати постанови бюро РПК від 10.10.1933, де зобов'язано партійні, радянські організації кинути всі свої сили, аби до 29 жовтня закінчити річний план хлібопоставки.** В цих селах опортуністичні самопливні настрої досі не розгромлено.

Розуміючи приреченість своєї боротьби, данинці й шатуряни все ж не здавалися. Це був один із рідкісних випадків, коли часто й довго ворогуючих сусідів об'єднало на час передчуття неминучої біди. Втім, жорстокіші й цинічніші методи розправи влади над ними були ще попереду.

1. Оперативно-информационные сводки и донесения окротдела госполитуправления о дискриминации, о ходе коллективизации, о приспешствиях уголовного характера. Начато 1 янв 1930. – ок. 3 июня 1930. На 100 арк. // ДАЧО. Ніжиська філія. – Ф. Р-60. – Оп.1. – Од. зб.19. – Арк. 54.

2. Там само.

3. Там само.

4. Там само.

5. Коваленко О, Ткаченко В. Політика розкуркулення і голодомор 1932-1933 років на Чернігівщині // За них скажемо: Голодомор 1932-1933 років на Чернігівщині. – Чернігів, 2003.

6. Курочкін. Гловує п'яниця // Червона Носівщина. – 1932. – 24 квіт.

7. Кулик «бездіяльнічає» // Там само. – 1934. – 27 серп.

8. На боротьбу з гусінню // Там само. – 1932. 12 лип.

9. Око. Забули про сівбу // Там само. – 9 квіт.

10. Роботи немає, бо голови гуляють // Там само. – 12 вер.

11. Колгоспник. За абортвання конематок – до права // Там само. – 1935. – 9 січ.

12. Загальна безгосподарність // Там само. – 1932. – 3 лют.

13. Надоїдливий. У «Червоному пахарі» негаразд // Там само. – 5 бер.

14. Колгоспник. Правління розкладає артіль // Там само.

15. В Лісних Хуторах до сівби ще не готові // Там само. – 12 бер.

16. Дзюба. Шукаємо голову // Там само. – 24 квіт.

17. Гній гине // Там само.

18. Посів цукробуряку під загрозою // Там само. – 30 трав.

19. Годі панькатися з керівниками відсталих сіл // Там само. – 3 лют.

20. Зведення про хлібозаготівлю // Там само. – 15 вер.
21. Ганебні цифри // Там само. – 27 серп
22. Відомість про хід хлібозаготівлі // Там само. – 15 вер.
23. До всіх обкомів і райкомів КП(б)У: Лист ЦК ВКП(б) // Там само. – 30 жовт.
24. Виїзне засідання нарсуду в Шатурі // Там само. – 15 квіт.
25. Зривників хлібозаготівлі та переховувачів хліба покарано // Там само. – 21 листоп.
26. Дужче вдарити по куркулях, твердоздавцях – зривачах хлібозаготівлі // Там само. – 15 листоп.
27. Чуткий. Зривачів хлібозаготівель – з радапарату // Там само. – 3 груд.

На базе архивов бывших спецфондов, которые раньше не вводились в научный оборот, автор убедительно разрушает устоявшуюся советскую версию коллективизации сельского хозяйства в Украине в 20–30-е годы XX столетия. В основу анализа взят материал сел тогдашнего Носовского и Лосиновского районов Черниговской области.

Ключевые слова: коллективизация, колхоз, едилогичное хозяйство, кулаки, сопротивление власти, хлебозаготовка, суды над непокорными, уполномоченные, голодомор, Носовский район, Данина, Шатура.

ASCERTAINED VERSION AND CONCEALED TRUTH ABOUT SOVIET COLLECTIVIZATION (BASED ON THE ARCHIVE MATTER OF VILLAGES OF FORMER NOSIVKA AND LOSYNIVKA DISTRICT)

The author persuasively destroys the ascertained Soviet version about the collectivization of farming in Ukraine in the 20-30th of the XXth century on the basis of archive matter unknown before to the scientists. The analysis is based on the materials of villages of former Nosivka and Losynivka district. The author reveals the methods used by the Bolshevik power to impose collective form of farming on the Ukrainian peasants and later on to fulfill unreal governmental plans of grain purchases in 1932-1933. The author reports the forms of repressions used by the Bolsheviks mainly the activities of authorized people in grain purchases, sessions of people's court in insubordinate villages and ambulatory sessions of agricultural inspection. Due to successive realization of such forms of repressions the Soviet power drew the famishment of Ukrainian people in 1932-1933. The publication shows the premises of famishment such as the system of grain purchases during the period of so called «war communism,» all-embracing collectivization and action directed on annihilation of rich peasants. Thorough analysis of the publications reveals the role of district press in the realization of party destructive policy in the villages. It also depicts the ways of resistance in the most insubordinate villages of Danyina and Shatura and the repressions of the authority in them. The article also gives the analysis of collective farms' names which at that time had brightly marked ideological character, denominates the reasons for renaming them in later periods and comments on the procedures of such renaming.

Key words: collectivization, collective farm, individual farm, rich peasants, resistance against the authority, grain purchase, courts over the insubordinates, authorized people, famishment, Nosivka district, Danyina, Shatura.